

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

SPECIFIC USES OF HUMAN CAPITAL IN RURAL AREAS IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті досліджено сутність та основні проблеми розвитку людського капіталу. Розглянуто питання та проблеми, пов'язані з оцінкою якості людського капіталу, факторами, що сприяють його розвитку. Розвиток людського капіталу пов'язаний із лімітуючими факторами у різних сферах формування та застосування людського капіталу. Практично кожен із них є наслідком і причиною не одного, а цілого ряду обмежень. Людський потенціал сільських територій, втілений у сукупності знань, навичок, здібностей, у тому числі фізичних сільського населення, стає капіталом, якщо дає економічний ефект, тобто якщо відбувається конвертація людського капіталу на економічний. Людський капітал є фактором тривалого користування, але при цьому має обмежений термін дії, з часом знання і вміння виснажуються. Швидкий розвиток технологій не дозволяє всім працівникам підвищити свої професійні навички чи змінити сферу діяльності. Людський капітал є вичерпним ресурсом і потребує певних витрат на підтримку ефективної роботи, оскільки старіння відбувається досить швидко та його цінність може зростати та падати. Обмежувачі розвитку людського капіталу визначають не лише перешкоди та стримуючі фактори збільшення показника, але і дають можливість керувати розвитком. Підвищення якості людського капіталу має величезний вплив на соціально-економічний, інноваційно-інвестиційний, культурний розвиток держави, визначає її конкурентоспроможність серед інших країн світу, виступає передумовою переходу до інформаційного суспільства та підвищення якості життя.

Ключові слова: сільські території, людський капітал, компоненти людського капіталу, трудовий потенціал, євроінтеграція.

Human capital is a necessary condition for maintaining the competitiveness of the economy of the country and the state on world markets in the conditions of globalization, as well as the most important characteristic of the activity of the legislative and executive authorities in the country. This article examines the essence and main problems of human capital development. Issues and problems related to the assessment of the quality of human capital, factors contributing to its development are also considered. The development of human capital is associated with limiting factors in various areas of formation and application of human capital. Practically each of them is a consequence and cause of not one, but a whole series of restrictions. The dualism of human capital is manifested in the fact that it becomes, on the one hand, the goal of socio-economic development, on the other hand, the main tool of progress, the most important factors of transformation and modernization of the economy. The human potential of rural areas, embodied in the totality of knowledge, skills, abilities, including the physical of the rural population, becomes capital if it gives an economic effect, that is, if there is a conversion of human capital into economic capital. Human capital is a factor of long-term use, but at the same time it has a limited period of validity. Over time, knowledge and skills wear out. The rapid development of technology does not allow all employees to improve their professional skills or change the field of activity. Human capital is an exhaustible resource and requires some cost to maintain effective performance, as it ages quite quickly and its value can rise and fall. Limiters to the development of human capital determine not only the obstacles and restraining factors of increasing the indicator, but also provide an opportunity to manage development. Thus, by developing or restraining the development of certain spheres of life and industries, it is possible to increase the speed of development of human capital. Improving the quality of human capital has a huge impact on the socio-economic, innovation-investment, cultural development of the state, determines its competitiveness among other countries of the world, acts as a prerequisite for the transition to the information society and improving the quality of life.

Key words: rural areas, human capital, components of human capital, labor potential, European integration.

УДК 354:331

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.77-3>

Демченко О.В.¹

к.е.н., докторант,
Одеський національний технологічний
університет;
директор ТОВ «ГрінТек Трейд»

Demchenko Oleksandr

Odesa National University of Technology;
Green Tech Trade LLC

Постановка проблеми. Однією з базових категорій сучасних уявлень про прогрес та його фактори є поняття людського капіталу. Саме з цим ресурсом пов'язуються можливості не тільки подальшого вдосконалення виробничих процесів та відносин, а й у цілому соціального розвитку. Крім того, сучасний рівень техніки та технологій, швидкість виникнення та впровадження інновацій у різних сферах життєдіяльності не лише є досягненням людської думки, а й самі пред'являють вимоги до умінь та знань тих, хто виступає користувачем результатами прогресу. Значимість люд-

ського капіталу таким чином робить перманентно актуальним вивчення його якісних та кількісних параметрів. Важливим це завдання є і з точки зору управління процесами функціонування людського капіталу, виявлення та усунення протиріч у його формуванні та використанні в умовах євроінтеграції

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сільський розвиток потребує комплексного підходу до вирішення всіх проблем сільського регіону: економічних, соціальних, екологічних, демографічних тощо. Проблематиці відтворення людського

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>

капіталу сільських територій присвячені наукові праці вчених-економістів: Т. Білорус, Д. Богині, О. Бородіної, Н. Гавкалової, І. Гончаренко, Т. Житник, В. Дієсперова, М. Ігнатенка, М. Кропивка, М. Маліка, Л. Михайлової, Т. Олійник, Л. Потьомкіна, В. Юрчишина, К. Якуби та багатьох інших.

Формування цілей статті: виявити особливості людського капіталу сільських територій, а також з концептуальних позицій обґрунтувати елементи політики його формування та використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні та практичні результати досліджень людського капіталу надають підстави вважати його однією з найважливіших складових соціально-економічних систем різних рівнів – міжнародного, державного, регіонального, господарського.

«Людський капітал» (ЛК) – ключова універсальна категорія у теоретичних та прикладних дослідженнях соціо-еколого-економічного характеру. Її поширеність і багато в чому безальтернативність використання обумовлені тією особливою функціональною роллю, що вона виконує у процесах у суспільному розвитку, що з використанням елементів людино-орієнтованої парадигми управління соціально-економічної динамікою.

Діагностика стану людського капіталу сільських територій дозволить виявити причини негативних соціально-економічних явищ та визначити перспективи їх розвитку.

Головна відмінність людського капіталу сільських територій полягає у його статичності, незмінності щодо повільної оновлюваності, що формує структуру зайнятості, обмежує сферу професійних інтересів та галузеву орієнтацію території.

Як базові елементи людського капіталу сільських територій пропонуються:

- 1) багаторівнева будова (індивід, організація, територія);
- 2) системний (релятивний) характер (інтеграція із соціальною, культурною, організаційною формами капіталу);
- 3) специфічні для сучасного середовища якості (унікальність – пов'язаність з особливою галуззю економіки та особливими (сільськими) локальностями, кумулятивність – можливість накопичуватися на всіх рівнях, адаптивність – здатність оптимально пристосовуватися до сформованих умов і стрімко реагувати не тільки на їхню флуктуацію, а й (що найважливіше) турбулентні зміни);
- 4) детермінованість станом та формованими (перспективними) трендами розвитку сільських територій;
- 5) обумовленість впливом формального та неформального інституційного середовища, соціально-економічними умовами функціонування галузі та життєдіяльності сільських угруповань;
- 6) керованість та коригованість через всілякі канали та інститути (людина, фірма, співтова-

риство, держава) за допомогою різних підходів, методів та інструментів.

Формування людського капіталу – це процес створення продуктивних здібностей людини за допомогою інвестицій у конкретні процеси її життєдіяльності. При цьому інвестування здійснюється подвійно: як вкладення коштів і ресурсів як витрати часу і сил, тобто. як певні види людської діяльності.

Сільські території найчастіше формують негативний людський капітал, який руйнівню діє на економіку та соціальну сферу села, а також уповільнює прогрес та дифузію інновацій. Негативний людський капітал є негативним ефектом для інноваційної економіки.

Трудова діяльність спрямована на задоволення первинних потреб, без створення нових продуктів та інноваційного розвитку. При цьому інвестиційні вкладення здійснюються з боку держави (реалізація соціальних програм, економічне стимулювання агровиробників), проте економічна віддача від інвестицій мізерна і не відбивається на якості та кількісних параметрах відтворення людського капіталу.

Нейтральний людський капітал вимагає додаткових джерел інвестицій у розвиток, оскільки є пасивний тип капіталу, неспроможний до активному функціонуванню. За своїми ефектами схожий на негативний, проте здатний «згладжувати» вкрай негативні ефекти і зберігати постійний стан системи без різких параметричних «сплесків». Повільна швидкість трансформації людського капіталу з одного типу в інший не дозволяє вживати короткострокових заходів, а головними джерелами підвищення якості капіталу сільських територій є ефективна праця, високий рівень професійних знань та комфортні умови для реалізації трудової діяльності. Проте слід зазначити, що сільські території є постачальниками трудових ресурсів із високими мотиваційними характеристиками та внутрішніми стимулами, що дозволяють досягати значних успіхів у трудовій діяльності. Головним мотиватором для таких фахівців є завдання не повернутися до сільської місцевості, а максимально реалізувати себе у міському середовищі (можливо, столичній чи великій регіональній агломерації). Проблема поворотних механізмів молодих фахівців є актуальною через низький потенціал сільських територій та відсутність вакансій.

Розглянуті типи людського капіталу сільських територій формуються під впливом групи чинників різної етіології. У табл. 1 наведено перелік факторів у розрізі ендогенного та екзогенного походження, а також позначено форму їх впливу на людський капітал сільських територій.

Відносно помітна динамічність відзначається у кількісних ознаках трудових ресурсів, які або мігрують на постійне місце проживання до місь-

Групування факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на людський капітал сільських територій

	Фактори	Форма впливу на ЛК
Екзогенні (зовнішні)	1. Відтворювальний	Прямий
	2. Структурний	Непрямий
	3. Інституційний	Прямий
	4. Економічний	Прямий
	5. Кон'юнктурний	Прямий
	6. Зовнішньоекономічний	Непрямий
	7. Політичний	Непрямий
	8. Військовий	Непрямий
Ендогенні (внутрішні)	1. Демографічний	Прямий
	2. Природно-кліматичний	Непрямий
	3. Екологічний	Непрямий
	4. Інфраструктурний	Непрямий
	5. Психологічний	Непрямий
	6. Соціокультурний	Прямий
	7. Просторово-середовищний	Непрямий
	8. Економічний	Прямий
	9. Ментальний	Прямий
	10. Особистісно-мотиваційний	Прямий
	11. Ідеологічний	Непрямий

Джерело: авторська розробка

кого середовища, або мігрують між сільськими та міськими територіями.

Розглянуті фактори, що впливають на людський капітал сільських територій одночасно здатні змінювати свою силу та інтенсивність, актуалізувати різноманітні комбінації свого впливу. Ці параметри актуалізації залежать уже від територіальних умов, унікальної комбінаторики (що є історично сформованою), локального географічного, економічного, соціального, адміністративного, етно-конфесійного середовища. Зрештою саме поєднання «чинники-умови» визначає характер впливу на процеси формування та використання людського капіталу в сільській місцевості.

Трудова маятникова міграція викликана вищими можливостями працевлаштування на міських територіях, проте наявність постійного житла у межах сільських поселень забезпечує механізму міграції зворотний характер. Також суттєво відрізняється людський потенціал, який може бути реалізований в умовах сільських та міських територій. Сільське населення обмежене у можливостях для реалізації особистих якостей, навичок, професійних компетенцій. Обмеження мають різну природу, проте можна виділити основні: ментально-поведінкові, які сформовані громадською думкою та традиціями; економічні обмеження може бути фінансового плану (недостатність фінансів для організації бізнесу); інсти-

туційного – дефіцит місць застосування праці чи ринково-кон'юнктурного характеру (відсутність попиту наявні навички, професійні якості тощо).

Кризові явища та процеси економіки різною мірою зачіпають все сфери соціально-економічного життя. При цьому основна відмінність даного нестабільного періоду для агросоціогосподарської сфери полягає в тому, що вперше сільське господарство, на загальну думку, є своєрідним «драйвером економічного зростання», що загалом підтверджується параметральними характеристиками її функціонування. У той же час, цю тезу складно застосувати до сільських територій, які ми розглядатимемо як особливий соціально-економічний континуум, а не галузеву виробничо-економічну систему.

У цьому контексті сільські території мають низькі захисні здібності і найбільш чутливі до негативних ефектів, зумовлених деструктивними явищами та процесами. За відсутності резервів до самовідновлення села проходять усі стадії негативних фаз економічного циклу, серед яких виділяємо передкризовий, піковий та посткризовий.

Сільське населення, як економічний агент територій сільського типу та необхідна умова збереження її життєздатності найбільш чутливе до наслідків «хвиль» економічних спадів. Галузева специфіка виробничого сектора сільських територій має «моногалузевий» характер

<i>Економічний блок</i>
Безробіття, моно спеціалізація, зниження рентабельності галузей, ріст частки збиткових підприємств, висока чутливість до інфляції
<i>Екологічний блок</i>
Подорожчання природоохоронних заходів, зниження екологічної відповідальності підприємств, зниження якості контролю за охороною навколишнього середовища, погіршення здоров'я сільського населення
<i>Інвестиційний блок</i>
Скорочення частки державного фінансування соціально-економічної сфери Низька привабливість для приватних інвесторів. Згорання проектів у стадії реалізації
<i>Соціально-інфраструктурний блок</i>
Зниження реальних доходів населення Погіршення якості життя населення Скорочення асигнувань на соціальну інфраструктуру Погіршення демографічної ситуації, відтік населення в міста
<i>Людський капітал</i>
Спад кількісних параметрів ЛК Погіршення якості ЛК Скорочення частки висококваліфікованих трудових ресурсів Часткова втрата культурних орієнтирів та активізація асоціальних процесів Деградація мотиваційного складника Скорочення фінансування науково-дослідних робіт Соціальна та трудова апатія

Рис. 1. Кризові явища та процеси в економіці що впливають на соціально-економічну сферу сільських територій

Джерело: авторська розробка

(переважно – сільське господарство) і тому має обмежений набір додаткових резервів для розвитку в сучасних умовах. Людський капітал як виробничий фактор та елемент соціально-економічної системи сільських територій синхронно реагує на всі наслідки деструктивно-руйнівних процесів.

Найбільш явні ймовірні ефекти економічної нестабільності для сільських територій, при цьому додатковим блоком виділено людський капітал та з його позицій специфіковано негативні результати загального прояву негативних явищ та процесів.

За ступенем глибини негативних наслідків всю сукупність негативних ефектів впливу сучасної економічної нестабільності на людський капітал сільських територій можна розподілити так:

– найбільш відчутні для соціально-економічної сфери сільських територій: скорочення кількісного рівня (природне та міграційне відтворення); соціальна та трудова апатія (відсутність довіри до інновацій, заходів державної підтримки, нових інститутів та інституцій), деградація мотиваційної складової (відсутність прагнення до освіти, підвищення професійного рівня), втрата культурних орієнтирів та розвиток асоціальних процесів (криміногенність, алкоголізм та ін.). Кваліфікаційний склад трудових ресурсів на селі також суттєво погіршується в даний період, при цьому будучи важкою категорією для сільських поселень;

– найменш відчутні для соціально-економічного середовища сільських територій: погіршення якості людського капіталу сільських територій.

В умовах суттєвого скорочення чисельності працездатного сільського населення проблема якості йде на другий план і є другорядною. Науково-дослідницька діяльність, що проводиться в умовах сільських територій представлена насамперед досвідченими господарствами в системі АПК, а дослідження проблем соціально-економічного розвитку залишаються недофінансованими.

Щоб стати конкурентоспроможними на ринку ЄС, українцям потрібно відповідати європейським вимогам до якості людського капіталу, однак це дуже нелегко в умовах відставання вітчизняних підприємств за рівнем техніко-технологічного розвитку та хронічного недоінвестування в людський капітал. Для країни європейська інтеграція – шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки. При цьому курс нашої країни у напрямі євроінтеграції має значити готовність держави та бізнесу відповідати європейським стандартам не лише у сенсі якості та екологічності продукції, а й зростаючим вимогам європейських ринків праці до рівня знань, вмінь, компетенцій працівників, вимогам щодо якості робочих місць, умов якісного розвитку людського капіталу [1].

Протягом всієї трудової діяльності особистості людський капітал не тільки не втрачається, а навпаки збагачується шляхом набуття життєвого

досвіду, підвищення професійної кваліфікації та освіти тощо. Усвідомлення значення безперервного навчання протягом трудового життя є необхідним елементом прогресу суспільства та створення багатства нації, тобто процесу формування людського капіталу [2].

Слід зазначити, що важливим фактором економічного росту стають люди, які мають високий рівень освіти та вмють практично застосовувати свої знання, тому освіта є відправною стадією інвестування в людський капітал. Нині людина зміцнює запас власного людського капіталу, що стає причиною зростання продуктивності праці, оскільки якісна освіта сприяє підвищенню продуктивності праці та отриманню вищих фінансових доходів. Сьогодні освіта стає все більш відкритою і доступною для багатьох людей, які бажають покращити свої професійні знання та компетенції. Плеч оплеч із звичайними формами навчання сьогодні активно розвиваються дистанційні курси, зокрема онлайн освіта, що і обумовлює також як досяжність, так і вартість освіти. Станом на сьогодні є безліч різноманітних світових вебресурсів безкоштовної освіти онлайн з різних напрямів [3].

В табл. 2 проаналізуємо трудовий потенціал людського капіталу країни та рівень освіти за видами територій.

Глобалізаційні процеси та розвиток інноваційної економіки з посилюють вимоги до рівня

професійних знань та вмінь людського капіталу сільських територій різних ланок, що потребує забезпечення умов постійного оновлення знань та підвищення якості, професіоналізму і компетентності працівника протягом усіх стадій життєвого циклу. Періодичність такого оновлення американський економіст А. Шапіро запропонував встановлювати шляхом визначення періоду напіврозпаду компетентності – період часу, протягом якого компетентність випускника навчального закладу скорочується у два рази [7].

Значення періоду напіврозпаду компетентності протягом останніх двадцяти років, завдяки підвищенню інтенсивності процесів старіння знань, скоротилося із 5–6 до 3 років [8].

Людський капітал сільських територій має особливу властивість – життєстійкість. На противагу загальній якості, низьким інвестиційним витратам зазначена властивість дозволила зберегти території в умовах тривалих негативних впливів та відсутності реальної зацікавленості у розвитку з боку держави. Суспільство впливає на розвиток або деградацію територій, на рівень добробуту та якість життя населення

Висновки. Проблеми формування та розвитку людського капіталу в сучасному світі пов'язані з тим, що, з одного боку, людиною створюються нові системи, що включають техніку, технологічні знання, високотехнологічні виробничі процеси, ринкові можливості, якими потрібно гра-

Таблиця 2

Трудовий потенціал людського капіталу України

Показник	2010	2015	2020
Міські території			
Робоча сила (15-70 років) зайняті, тис. осіб	13792	11309	11027
Рівень участі населення в робочій силі, %	62.1	63.1	65.3
Рівень зайнятості населення, %	56.8	57.4	57.2
Рівень участі населення в робочій силі за рівнем освіти, %	62.2	63.1	56.3
повна вища	78.6	77.7	71.8
базова вища	48	56.7	62
неповна вища	69.9	67.2	58.2
професійно-технічна	57	70	63
повна загальна середня	27.6	41.1	37.1
Сільські території			
Робоча сила (15-70 років) зайняті, тис. осіб	6474	5134	4968
Рівень участі населення в робочій силі, %	67.5	60.8	60.4
Рівень зайнятості населення, %	62.7	55.1	54.1
Рівень участі населення в робочій силі за рівнем освіти, %	67.6	60.8	52.6
повна вища	82.7	79.2	71.5
базова вища	72.6	63.8	63.8
неповна вища	79.6	71.9	64
професійно-технічна	70.7	71.8	66
повна загальна середня	50.6	54.6	49.6

Джерело: розраховано за [4; 5; 6]

мотно та комплексно управляти. З іншої сторони, цими процесами важливо як грамотно управляти, а й постійно їх удосконалювати, розвиваючи у свою чергу професійну складову для того, щоб забезпечити конкурентоспроможність та стратегічну стійкість компанії, або держави.

Тобто процес збереження стійкості на ринку пов'язаний насамперед із накопиченням саме нематеріального капіталу – людського. У зв'язку з цим основний акцент робиться на придбання, збереження та розвиток професійних та особистісних компетенцій людини у процесі її виховання, навчання та адаптації на ринку кваліфікованої праці.

Людський капітал стає одним з найважливіших факторів зростання та розвитку економіки. Якщо у розвиток людини, у підвищення якості його життя, в освіту та охорону здоров'я не вкладати приріст ВВП, то розширення виробництва та перехід до інноваційної економіки та економіки знань буде неможливим.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мельник А. В. Євроінтеграційні процеси та їх вплив на підвищення якості людського капіталу. *Соціально-трудова сфера: сучасний стан, проблеми та стратегічні напрями розвитку* : зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 14–16 листопада 2017 р. Київ, 2017. С. 277–279.
2. Волошина С. В., Галабурда Ю. В. Економічний механізм управління процесом ефективності формування людського капіталу підприємства. *Економіка Криму*. 2008. № 24. С. 99–103.
3. Рыбка А. О. Аналіз факторів стимулювання розвитку людського капіталу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 11. С. 115–120. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2021/21.pdf (дата звернення: 23.09.2022).
4. Економічна активність населення України 2020: Статистичний збірник. Київ: Держстат України, 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення: 23.09.2022).
5. Робоча сила України 2020: Статистичний збірник. Київ: Держстат України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_r_s_2020.pdf. (дата звернення: 23.09.2022).
6. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2021: Статистичний збірник. Київ: Держстат України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/06/zb_rpn21_ue.pdf (дата звернення: 23.09.2022).

7. Риковська О. В. Людський капітал сільської місцевості: сучасний стан, напрями якісного вдосконалення. *Економіка розвитку*. 2012. № 4 (64). С. 40–45.

8. Яловий Г. А. Теорія людського капіталу як методологія формування інноваційної системи. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2015. № 12. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/43884> (дата звернення: 23.09.2022).

REFERENCES:

1. Melnik A. V. (2017) Yevrointehratsiini protsesy ta yikh vplyv na pidvyshchennia yakosti liudskoho kapitalu [European integration processes and their impact on improving the quality of human capital]. Proceedings of the *Sotsialno-trudova sfera: suchasnyi stan, problemy ta stratehichni napriamy rozvytku (Ukraine, Kyiv, November 14–16, 2017)*, pp. 277–279.
2. Voloshyna S. V., Halaburda Yu. V. (2008) Ekonomichniy mekhanizm upravlinnia protsesom efektyvnosti formuvannia liudskoho kapitalu pidpriemstva [The economic mechanism of managing the process of the efficiency of the formation of the human capital of the enterprise]. *Ekonomika Krymu*, no. 24, pp. 99–103.
3. Rybka A. O. (2021) Analiz faktoriv stymuliuvannia rozvytku liudskoho kapitalu [Analysis of factors stimulating the development of human capital]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 11, pp. 115–120. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2021/21.pdf (accessed 23 September 2022).
4. Economic Activity of Population in Ukraine: Statistical Yearbook (2020). Available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed 23 September 2022).
5. Labor force of Ukraine 2020: Statistical Yearbook (2020). Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_r_s_2020.pdf (accessed 23 September 2022).
6. Resident Population of Ukraine by Sex and Age, as of January 1 2021: Statistical Yearbook (2020). Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/06/zb_rpn21_ue.pdf (accessed 23 September 2022).
7. Rykovska O. V. (2012) Liudskyi kapital silskoi mistsevoli: suchasnyi stan, napriamy yakisnoho vdoskonalennia [Human capital of rural areas: current state, directions of qualitative improvement]. *Ekonomika rozvytku*, no. 4 (64), pp. 40–45.
8. Yalovy H. A. (2015) Teoriia liudskoho kapitalu yak metodolohiia formuvannia innovatsiinoi systemy [The theory of human capital as a methodology for the formation of an innovative system]. *Ekonomichniy visnyk NTUU «KPI»*, no. 12. Available at: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/43884> (accessed 23 September 2022).